

Bureau Advies Research Training

Voor non-profit en overheid

FONDS VOOR
CULTUUR
PARTICIPATIE

DE VOLGENDE STAP

RAPPORTAGE VAN EEN QUICKSCAN OVER DE STIMULERING VAN
CULTUURONDERWIJS IN HET VMBO

COLOFON

Titel: De volgende stap
Ondertitel: Rapportage van een QuickScan over de stimulering van cultuuronderwijs in het vmbo
Opdrachtgever: Fonds voor Cultuurparticipatie
Datum: November 2019
Auteur: drs. Peter van der Zant
Mailadres: info@bureau-art.nl
Website: www.bureau-art.nl
Adres: Bureau ART, Peperstraat 46, 2801 RE Gouda
Cover: Neeltje de Vries

INHOUDSOPGAVE

	blz.
Samenvatting	3
1. Inleiding	7
2. De aanpak van het onderzoek	9
3. Het belang van creativiteit in de beroepspraktijk	10
4. Kunst en cultuur in het vmbo	14
5. Culturele activiteiten in het vmbo	18
6. Lokale initiatieven om cultuuronderwijs in het vmbo te stimuleren	22
7. Stimulering van cultuuronderwijs in het vmbo de komende jaren	27
8. De rol van het Fonds voor Cultuurparticipatie	30
Bijlage 1: Overzicht gesprekspartners	

SAMENVATTING

Bureau ART voerde op verzoek van het Fonds voor Cultuurparticipatie (Fonds) een QuickScan uit naar de wijze waarop ook in de toekomst cultuureducatieve activiteiten in het vmbo kunnen worden gestimuleerd. Er werd gesproken met in totaal 16 vertegenwoordigers van provincies, gemeenten en intermediaire instellingen. Ook werd een analyse gemaakt van relevante documenten en een web search verricht naar het aanbod van culturele activiteiten voor vmbo-leerlingen. Hieronder staan de belangrijkste uitkomsten van het onderzoek.

De context

Creativiteit en innovatief denken worden steeds belangrijker, in de beroepspraktijk en daarmee ook in het beroepsonderwijs. De maatschappij verandert door steeds verder gaande digitalisering en mogelijkheden van sociale media. Vooral de wens om over creatief en innovatief denkende werknemers te beschikken, die in het onderwijs goed zijn voorbereid op de beroepspraktijk, biedt nieuwe kansen voor cultuuronderwijs. Daarbij komt dat scholen voor voortgezet onderwijs op zoek zijn naar onderscheidende activiteiten, met name in krimpregio's.

De leerlingen in het voortgezet onderwijs worden enerzijds steeds mondiger, maar zijn anderzijds ook onzeker en zoeken, zeker ook in het vmbo, naar identiteit en hun positie in de maatschappij.

Cultuuronderwijs kan met thema's als identiteit, burgerschap en het kennismaken met de omgeving van de school hier op inspelen. Leerlingen in het vmbo kunnen actief worden betrokken bij keuzes in het cultuuraanbod.

De ontwikkelingen in het vmbo

Mede als gevolg van deze ontwikkelingen wordt gewerkt aan vernieuwing van het onderwijs, zoals 21st Century Skills, waarmee ook in sommige vmbo-scholen wordt gewerkt en de voorstellen in het kader van Curriculum.nu, waarin accent wordt gelegd op creativiteit en innovatie.

In het vernieuwde vmbo zijn er nog steeds maar weinig uren ingeruimd voor de kunstvakken en CKV.

Maar er zijn wel andere aangrijpingspunten in het vernieuwde vmbo voor cultuuronderwijs, zoals voorbereiding op de beroepspraktijk (bijvoorbeeld met theaterlessen presentatievaardigheden ontwikkelen), loopbaanoriëntatie (bijvoorbeeld het vakmanschap van de kunstenaar) en enkele (nieuwe) keuzevakken, zoals Licht, geluid en decor, Modetechniek en Mode en design. Door de gewenste integratie van vakken ontstaan er meer mogelijkheden om cultuur en techniek te combineren.

Aanbod van culturele activiteiten voor het vmbo

De constatering in 2012 dat er weinig specifiek aanbod is voor het vmbo, moet worden genuanceerd, zeker voor de Randstad en veel grotere steden. Dit is waarschijnlijk mede het gevolg van de *Stimuleringsregeling cultuureducatie in het vmbo*. Er zijn meer maatwerkprogramma's voor het voortgezet onderwijs (en daarmee dus ook voor het vmbo) en er zijn veel meer programma's die proberen aan te sluiten bij de interesses en leefwereld van vmbo-leerlingen, waaronder programma's waarbij een directe relatie wordt gelegd met de toekomstige beroepspraktijk. Intermediaire instellingen besteden de laatste jaren weer meer aandacht aan het voortgezet onderwijs, terwijl de ondersteuning van het voortgezet

onderwijs eerder op veel plaatsen vanwege noodzakelijke bezuinigingen was stopgezet. Toch blijft het aanbod voor het vmbo achter bij dat voor het havo/vwo, ook omdat vmbo-scholen minder uren besteden aan CKV en de kunstvakken.

Bovendien laat de relatie van het aanbod met de kunstvakken en andere vakken en leergebieden in het vmbo nog te wensen over, evenals de bewustwording bij cultuuraanbieders van de grote verschillen tussen de diverse leerwegen in het vmbo. Veel programma's kunnen nog beter aansluiten bij de leefwereld en specifieke interesses van jongeren in het vmbo.

Stimulering van cultuuronderwijs in het vmbo

De meeste gesprekspersonen vinden mede daarom specifieke stimulering van cultuuronderwijs in het vmbo nog steeds relevant. Argumenten die worden genoemd zijn:

- het aanbod voor vmbo-leerlingen blijft op veel plaatsen nog steeds achter;
- er zijn in het vmbo minder uren voor kunst en cultuur dan in het havo/ vwo;
- kunstvakdocenten in het vmbo hebben vaak een tamelijk marginale positie;
- vmbo-leerlingen krijgen van huis uit minder aan culturele bagage mee;
- vmbo-leerlingen stromen vooral door naar het mbo waar innovatief denken en creativiteit zeer belangrijk zijn;
- vmbo-leerlingen blijven doorgaans in de omgeving van de school wonen waardoor het op de hoogte zijn van de culturele omgeving nog belangrijker is dan voor havo/vwo-leerlingen;
- vmbo-leerlingen kunnen juist door kunstbeoefening gemotiveerd raken in onderwijs.

Enkele gesprekspersonen vinden dat er vanaf 2020 beter voor een VO-brede aanpak kan worden gekozen dan specifiek alleen voor het vmbo. Het belangrijkste argument hiervoor is dat het belangrijk voor een school is om eerst een visie en een cultuurplan te ontwikkelen en dan is het logischer, zeker bij brede scholengemeenschappen, om de visie school-breed te ontwikkelen.

Lokale en regionale initiatieven

Er zijn reeds talrijke lokale en regionale initiatieven om cultuuronderwijs in het voortgezet onderwijs en/ of in het vmbo te stimuleren. Sommige initiatieven vormen onderdeel van de regioprofielen die in 15 stedelijke regio's zijn opgesteld. In Flevoland is een omvattend traject gestart met het Flevolandse vmbo, waarin in co-creatie met leerlingen en culturele partners een nieuw curriculum cultuuronderwijs voor het vmbo wordt uitgewerkt. Ook in Zwolle is een co-creatietraject gestart, Kunstkracht, met 5 cultuuraanbieders en 3 vmbo-scholen. In andere regioprofielen is talentontwikkeling een speerpunt, waarbij ook scholen voor voortgezet onderwijs een rol spelen. Bovendien zijn in sommige steden kleinere proeftuinen met co-creatie waarbij vmbo-docenten en educatoren van culturele instellingen samen programma's ontwikkelen voor vmbo-leerlingen.

In sommige steden worden de CJP Cultuurkaart gelden (15 euro per leerling) door de gemeente aangevuld met enkele euro's, zodat meer culturele activiteiten kunnen worden ondernomen.

De provincie Utrecht heeft bij Kunst Centraal een matchmaker vmbo aangesteld om vmbo-scholen te stimuleren om van de Stimuleringsregeling cultuureducatie in het vmbo gebruik te maken en te helpen een goede aanvraag op te stellen. In andere steden en provincies wordt vaak vergelijkbare hulp verleend door intermediaire instellingen.

Op diverse plaatsen (o.a. Den Haag, Flevoland) wordt geëxperimenteerd met betrokkenheid van (vmbo-)leerlingen bij de keuzes die er in het cultuuraanbod worden gemaakt.

De provincie Drenthe en enkele culturele instellingen hebben een vervoersregeling speciaal voor vmbo-leerlingen.

Integratie in CMK

De meeste gesprekspartners staan positief tegenover het voornemen om de stimuleringsregeling vmbo te laten opgaan in het bredere CMK-programma. Soms worden daarbij praktische argumenten genoemd: het is administratief eenvoudiger om voor één regeling een aanvraag op te stellen en voor vmbo-scholen zal het makkelijker zijn om deel te gaan nemen aan een stimuleringsprogramma.

Vaak wordt het ook als een logische stap gezien om na acht jaar CMK in het primair onderwijs nu (de onderbouw) van het voortgezet onderwijs (of het vmbo in het bijzonder) in een programmatische aanpak te betrekken, inclusief een bescheiden ondersteuningsinfrastructuur voor de scholen,

deskundigheidsbevordering van instellingen en/of docenten, teambegeleiding en visieontwikkeling.

Er zijn praktische redenen waarom het niet mogelijk is een werkelijk doorgaande leerlijn tussen primair onderwijs en vmbo te ontwikkelen, met name omdat leerlingen in het vmbo veelal uit verschillende gemeenten afkomstig zijn. Maar de gesprekspartners zien wel degelijk mogelijkheden om de

samenhang tussen primair en voortgezet onderwijs binnen het brede CMK-programma aan te brengen:

thematisch (identiteit, plek in de wereld, culturele omgeving leren kennen), versterking van de relatie binnenschools-buitenschools, talentontwikkeling, 21st century skills en de voorstellen van curriculum.nu.

De rol van het Fonds voor Cultuurparticipatie

Bovenstaande overwegingen leiden tot een aantal suggesties aan het Fonds:

- Betrek het (voortgezet) onderwijs actief bij het nieuwe CMK-programma, ook op landelijk niveau vanuit het FONDS; inventariseer bij vertegenwoordigers van het vmbo wat wensen en behoeften zijn en hoe met kunst en cultuur kan worden ingespeeld op problemen die er in het onderwijs spelen;
- Overweeg een CMK-aanpak voor stimulering van cultuureducatie in het vmbo, inclusief visieontwikkeling, een bescheiden ondersteuningsstructuur, deskundigheidsbevordering e.d.;
- Streef naar voldoende ruimte in een nieuwe CMK-regeling, zodat aangesloten kan worden bij de lokale en regionale ontwikkelingen en initiatieven, o.a. initiatieven die onderdeel vormen van de Regioprofielen;
- Streef naar eenvoudige aanvraagprocedures, waarbij vertrouwen in het lokale niveau het sleutelwoord is;
- Speel vooral een actieve rol als verbinder en inspirator;
- Ontwerp een monitor die niet uitgaat van verantwoording maar van zelfevaluatie door het lokale niveau;
- Overweeg een bredere aanpak om cultuuronderwijs in het vmbo te stimuleren, met inzet van diverse instanties, vergelijkbaar met de aanpak van Meer muziek in de klas;
- Stimuleer dat er in het cultureel aanbod voor vmbo-leerlingen waar mogelijk een relatie wordt gelegd met de beroepspraktijk;

- Stimuleer dat in co-creatie trajecten en in het cultuuraanbod de vmbo-leerlingen een stem hebben in de keuzes die worden gemaakt;
- Geef ruimte aan de mogelijkheid om op lokaal of regionaal niveau een vervoersregeling voor vmbo-leerlingen te ontwerpen.

1. INLEIDING

Met de Regeling versterking cultuureducatie in het vmbo (voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs) en het praktijkonderwijs wil het Fonds voor Cultuurparticipatie de culturele ontwikkeling van vmbo-leerlingen stimuleren en de kwaliteit van het cultuuronderwijs verder verbeteren. In de eerste periode van de regeling, van 2013 tot 2017, voerde het Fonds de regeling uit in samenwerking met het Prins Bernhard Cultuurfonds. Mede op basis van enkele evaluatieonderzoeken van Bureau ART en Sardes kreeg de regeling een vervolg in de periode 2017-2020. De regeling valt nu volledig onder verantwoordelijkheid van het Fonds en kent enige wijzigingen ten opzichte van de eerdere voorwaarden. De belangrijkste is dat het nu de scholen en niet de culturele instellingen zijn die de subsidieaanvraag indienen. Bovendien zijn enkele voorwaarden, zoals met betrekking tot het creëren van een doorgaande leerlijn, versoepeld.

Aanleiding voor de regeling was dat er voor het vmbo relatief weinig (specifiek) cultuureducatief aanbod beschikbaar was, terwijl het de grootste sector in het voortgezet onderwijs is (bijna 60% van jongeren in de leeftijd 12 – 15 jaar volgt vmbo). Inmiddels zijn er, mede dankzij de regeling, tientallen cultuuronderwijsprojecten ontwikkeld en uitgevoerd specifiek voor het vmbo en het praktijkonderwijs.

Onlangs publiceerde de minister van OCW haar *Uitgangspuntenbrief Cultuurbeleid 2021-2024*.¹ In deze brief kondigt de minister aan dat zij de regeling voor cultuureducatie in het vmbo laat opgaan in het programma Cultuuronderwijs met Kwaliteit. Penvoerders krijgen, aldus de brief, meer ruimte om in te spelen op lokale wensen, zoals aandacht voor het voortgezet onderwijs, gelijke kansen en de relatie binnenschools-buitenschools. Het is de vraag hoe het Fonds de komende tijd invulling gaat geven aan dit uitgangspunt. Daarom vroeg het Fonds Bureau ART een QuickScan-onderzoek uit te voeren naar de wijze waarop ook in de toekomst cultuureducatieve activiteiten in het vmbo kunnen worden gestimuleerd. De uitkomsten van deze QuickScan worden benut bij de besluitvorming over het beleidsplan van het Fonds voor de periode 2021-2024, dat binnen de door het Ministerie van OCW gegeven kaders zal worden ontwikkeld.

Al eerder, in 2012, verrichtte Bureau ART een QuickScan naar de beschikbaarheid van en de behoefte aan cultuureducatieve activiteiten voor het vmbo. Mede op basis van deze QuickScan werd de gezamenlijke stimuleringsregeling van het Fonds voor Cultuurparticipatie en het Prins Bernhard Cultuurfonds ontwikkeld en uitgewerkt. Er waren echter verschillende actuele vragen die aanleiding vormden om een nieuwe QuickScan te laten uitvoeren. Het Fonds formuleerde deze vragen in overleg met Bureau ART als volgt:

- Wat zijn ontwikkelingen in de maatschappij die relevant zijn voor cultuuronderwijs in het vmbo?
- Wat zijn relevante ontwikkelingen in het vmbo en wat betekenen deze voor het cultuuronderwijs?
- Hoe is nu het beeld van culturele activiteiten in het vmbo?
- Welke initiatieven nemen (lokale en provinciale) overheden en wat betekenen deze voor de mogelijkheden voor cultuuronderwijs in het vmbo?

---

¹ Ministerie van OCW, *Uitgangspunten Cultuurbeleid 2021-2024*, 11 juni 2019

- In welke mate is stimulering van het cultuuronderwijs in het vmbo nog steeds relevant?
- Welke aanknopingspunten zijn er voor het laten opgaan van vmbo in het programma CMK? Welke doelen zijn dan relevant? Welke ideeën zijn er ten aanzien van de thema's gelijke kansen, integraal cultuuronderwijs en aansluiting tussen binnen- en buitenschoolse cultuureducatie?

Dit is de eindrapportage over de Quick Scan. In paragraaf 2 beschrijft eerst kort de aanpak van het onderzoek. Paragraaf 3 gaat in op het belang van creativiteit in de beroepspraktijk. Paragraaf 4 geeft een overzicht van de belangrijkste ontwikkelingen in het vmbo en de gevolgen voor cultuuronderwijs. Paragraaf 5 geeft een beeld van het huidige culturaanbod voor het vmbo, terwijl paragraaf 6 inventariseert welke lokale en regionale initiatieven er reeds zijn om cultuuronderwijs in het vmbo te stimuleren. Paragraaf 7 gaat in op de motieven om cultuuronderwijs in het vmbo specifiek te stimuleren en de aanknopingspunten voor een verbinding tussen primair onderwijs en vmbo. Paragraaf 8 geeft een overzicht van de suggesties voor de rol van het Fonds.

In kaders staan voorbeelden van interessante initiatieven of uitkomsten van onderzoek.

2. DE AANPAK VAN HET ONDERZOEK

Om een antwoord te formuleren op deze vragen nam Bureau ART interviews af bij in totaal zestien personen, werkzaam bij provincies, gemeenten en intermediaire instellingen (zie bijlage 1). Deze personen waren in overleg met het Fonds gekozen vanwege hun ervaring met cultuureducatie in het vmbo. Daarnaast werden relevante (beleids)documenten geraadpleegd en een Internetsearch uitgevoerd. Op basis van deze informatiebronnen werd het onderzoek in vier stappen uitgevoerd.

Stap 1: Beschrijving relevante ontwikkelingen in de maatschappij

Op basis van deskresearch en de interviews werden enkele maatschappelijke ontwikkelingen beschreven, alsmede de kansen en bedreigingen van deze ontwikkelingen voor de aandacht voor kunst en cultuur in het vmbo.

Stap 2: Beschrijving relevante ontwikkelingen in het vmbo

Op basis van deskresearch en de interviews werd een beeld geschetst van de belangrijkste ontwikkelingen in het vmbo en de mogelijke gevolgen voor de aandacht voor kunst en cultuur in het vmbo.

Stap 3: Inventarisatie cultuuronderwijs in het vmbo

Op basis van deskresearch, een Internet-search, aangevuld met de interviews werd geïventariseerd hoe thans het beeld is in Nederland van culturele activiteiten voor het vmbo. Ook werd met de geïnterviewden besproken of en waarom specifieke stimulering van cultuuronderwijs in het vmbo nog steeds relevant is en welke aanknopingspunten er zijn om het vmbo te laten opgaan in de regeling CMK.

Stap 4: Inventarisatie initiatieven lokale en regionale overheden

Op basis van documentenanalyse en de interviews werd geïventariseerd welke initiatieven lokale en provinciale overheden nemen (of binnenkort gaan nemen) die relevant kunnen zijn voor cultuuronderwijs in het vmbo.

Op basis van de bovengenoemde vier stappen werd voorliggende rapportage opgesteld, met een advies over mogelijke stimulering van cultuuronderwijs in het vmbo na 2020, in het kader van het verbrede CMK-programma. Deze rapportage werd eerst in concept met medewerkers van het Fonds besproken.

3. HET BELANG VAN CREATIVITEIT IN DE BEROEPSPRAKTIJK

In deze paragraaf worden kort zes ontwikkelingen in de maatschappij geschetst, die volgens de geïnterviewden en geraadpleegde documenten van groot belang kunnen zijn voor het vmbo in het algemeen en cultuuronderwijs in het vmbo in het bijzonder.

1. *Globalisering, digitalisering en de veranderde beroepspraktijk*

Veel geïnterviewden wijzen op algemene tendensen in de maatschappij die grote invloed hebben op het vmbo-onderwijs en de leefwereld van de leerlingen, zoals globalisering en digitalisering. Deze tendensen gaan ervoor zorgen dat de komende jaren de wereld drastisch zal veranderen, ook voor leerlingen in het vmbo. Ook nieuwe en/of sociale media zorgen ervoor dat de toekomstige beroepspraktijk en de leefwereld van vmbo'ers grondig zullen veranderen. Dat levert ook kansen op voor het vmbo, zeker nu er een tekort dreigt te ontstaan aan praktisch opgeleide jongeren. Zo vertelt een beleidsmedewerker van een gemeente: "Laatst hoorde ik een docent dat heel treffend zeggen tegen een groep vmbo-leerlingen: 'Kijk naar buiten. Iedereen die je daar ziet werken, dat zijn vmbo'ers'."

Vier musea, Museum De Pont, Stedelijk Museum Amsterdam, EYE en Museum Boijmans van Beuningen hebben in samenwerking met enkele vmbo-scholen onder de naam Wat de vakman?! een serie art clips opgenomen speciaal voor vmbo-leerlingen. In de clips leren vmbo-leerlingen over het beroep van kunstenaar en het vakmanschap van de kunstenaar. Vmbo-leerlingen gaan op bezoek bij kunstenaars als Marc Mulders, Koen Taselaar, Mariska de Groot en Ted Noten. De clips werden mede mogelijk gemaakt door het Mondriaan Fonds en het Fonds voor Cultuurparticipatie.

Mede door de dreigende tekorten neemt het zelfbewustzijn in het vmbo langzamerhand toe: "Vmbo-scholen hebben nog altijd het gevoel dat ze er minder toe doen. Maar het zelfbewustzijn neemt de laatste tijd een beetje toe, zeker nu er tekorten ontstaan aan loodgieters en andere vakmensen. Er ontstaat meer trots in het vmbo. "

2. *Het toenemende belang van creativiteit in de beroepspraktijk*

Bijna alle geïnterviewden noemen het toenemend belang van creativiteit in de beroepspraktijk. Ze wijzen op de vele startups van creatieve bedrijven. Een typerende opmerking: "Creativiteit plus technologie is innovatie. Creativiteit en wat ze 21th century skills noemen, worden steeds belangrijker. De vmbo-leerlingen van nu zijn de werknemers van de toekomst. Creativiteit is een van de vaardigheden die ze in de 21ste eeuw nodig hebben. Cultuureducatie is dan ook geen luxe maar een noodzaak."

In veel landen worden leerlingen gestimuleerd om te kiezen voor technische vakken en wordt in het curriculum van de scholen extra aandacht aan wetenschap en techniek besteed. In de Verenigde Staten en andere Angelsaksische landen wordt dit wel aangeduid met *STEM Education (Science, Technology, Engineering and Mathematics)*. *STEM education* beoogt leerlingen en studenten beter voor te bereiden op een maatschappij waarin technologie steeds belangrijker wordt in zowel de beroepspraktijk als de vrije tijd. President Obama gaf in 2011 het startsein voor deze beweging, door onderwijs in 21st-century skills financieel te steunen, met als doel de Verenigde Staten meer competitief te maken met andere

landen. Omdat de STEM-beweging ertoe leidde dat onderwijsinstellingen de nadruk gingen leggen op vakken met meetbare resultaten, werd er enige de jaren geleden voor gepleit om in de *STEM Education* ook aandacht te besteden aan creativiteit. Dit heeft in de Verenigde Staten (en andere Angelsaksische landen) geleid tot de *STEM to STEAM Movement*, waarbij de A van STEAM staat voor *Arts* (muziek, dans, fotografie, film e.d.). De achterliggende visie van de *STEM to STEAM Movement* is dat leerlingen, door ze ook te onderwijzen in kunstzinnige vakken, beter in staat zijn problemen op te lossen en innovatieve ideeën te ontwikkelen. De *Rhode Island of Design (RISD)*, een van de voortrekkers van de beweging, duidt dit aan met *divergent denken* in plaats van *convergent denken* om problemen op te lossen. Bovendien kunnen door de integratie van *Arts* in *STEM* wetenschap en techniek aantrekkelijker worden voor vrouwelijke leerlingen en studenten.²

In Nederland zijn er diverse initiatieven om cultuur en techniek met elkaar te verbinden, onder andere in het kader van talentontwikkeling, vanuit de gedachte dat verbeeldingskracht en creativiteit essentieel zijn in onze samenleving.

Bij de Stadkamer in Zwolle heeft dat er bijvoorbeeld toe geleid, dat er naast adviseurs cultuureducatie ook adviseurs voor techniekeducatie zijn aangesteld. Stadkamer onderzoekt momenteel hoe er een relatie kan worden gelegd tussen techniek- en cultuureducatie. Beide terreinen kennen hetzelfde principe van ontwerpend leren. In het primair onderwijs heeft dat in Zwolle al geleid tot een pilot Kunst en techniek, waarbij cultuuraanbieders worden gestimuleerd te kijken wat zij met techniek kunnen. Volgens de Stadkamer blijkt uit een eigen onderzoek dat steeds meer scholen behoefte te hebben aan een meer technische invulling van het cultuureducatieprogramma.³ Dit biedt ook perspectieven voor cultuuronderwijs in het vmbo.

Op 7 november a.s. organiseren Kunstcircuit Deventer en KWTO, het Kenniscentrum Wetenschap & Technologie Oost, een kennissessie over de verbinding van cultuureducatie met wetenschap en technologie. Centraal staat de vraag hoe men in de school cultuureducatie en technologie met elkaar kan verbinden, beide kan integreren in bestaande vakken en een plek geven in het curriculum.

Sommige gesprekspartners leggen een verband tussen cultuuronderwijs in het vmbo en makersonderwijs, zoals een gesprekspartner in Brabant: “Je moet het zien in relatie tot makersonderwijs en makersinstellingen, bijvoorbeeld de Ontdekfabriek.” De Ontdekfabriek, gevestigd in een oude fabriek in Eindhoven, biedt aan jongeren in hun vrije tijd of in schoolverband de mogelijkheid om filmpjes op te nemen, uitvindingen te doen of bouwwerken te maken van oude apparaten. Zo kunnen leerlingen uit het voortgezet onderwijs meedoen aan het Designprogramma of een speciale fiets bouwen voor gehandicapten. MU en Ontdekfabriek ontwikkelden samen voor het vak CKV een dagprogramma, waarbij leerlingen onderzoek doen, onder andere met hun eigen telefoons.

---

² Zie o.a. Guy André Boy, *From STEM to STEAM: toward a human-centred education, creativity & learning thinking*, september 2013

³ Haalbaarheidsonderzoek Techniekonderwijs Zwolle, rapportage onderzoeksbevindingen, 8 januari 2019

MU in Eindhoven is een presentatieplatform van creatieve makers die zich bezighouden met de overgang tussen wat kunst is en wat kunst kan zijn. MU heeft allerlei programma's voor het primair en voortgezet onderwijs, zoals 'De creatieve code', een leerlijn waarbij leerlingen samen met kunstenaars programmeertalen ontdekken en toepassen, met kunstwerken als eindresultaat.

Niet voor niets bracht het tijdschrift Kunstzone, tijdschrift voor kunst en cultuur in het onderwijs, in 2018 een themanummer uit over 'Makersonderwijs: kansen voor kunstdocenten'. In het themanummer werd aandacht besteed aan vragen als: wat is de rol van de kunstdocent in het makersonderwijs? Hoe kunnen nieuwe technologieën ook artistiek worden ingezet? Hoe kun je de intrinsieke motivatie van leerlingen activeren door gametaal en gameprincipes toe te passen?⁴

3. Het belang van kennis van de culturele omgeving

Daarnaast wijzen gesprekspartners er op, dat het juist voor leerlingen in het voortgezet onderwijs belangrijk is dat ze hun eigen (culturele) omgeving leren kennen en begrip krijgen van de wereld om hen heen. Dat geldt zeker voor vmbo-leerlingen die over het algemeen na hun schoolopleiding in de regio blijven wonen waar ze hun schoolopleiding hebben genoten. Zo zegt een beleidsmedewerker van een gemeente: "Verbinding maken met de stad, met de wijken, dat is voor ons een centraal thema. Wegwijs zijn in je eigen stad en je eigen wijk."

Sommige gesprekspartners gaan nog een stapje verder en wijzen er op dat de (culturele) omgeving ook op andere wijze kan worden gebruikt voor leerprocessen in de school: het leerecosysteem.

4. De werkdruk in het vmbo

Er wordt in de interviews gewezen op de toegenomen werkdruk in het onderwijs, ook in het vmbo, mede doordat de leerlingeninstroom afneemt en de complexiteit toeneemt. Een afdelingshoofd van een intermediaire instelling zegt bijvoorbeeld: "Er is een groot lerarentekort, de werkdruk in het onderwijs is hoog. Belast de scholen daarom zo min mogelijk en probeer kunst en cultuur vooral als oplossing te presenteren voor de problemen en opgaven waarmee de scholen worden geconfronteerd."

Kunst Centraal, in de provincie Utrecht, heeft als missie geformuleerd om leerlingen hun creativiteit te leren gebruiken en ontwikkelen. Samen met de Marnix Academie ontwikkelde Kunst Centraal een website voor leerlingen (tooly.nl) met 21 online tools waarmee leerlingen zelfstandig creatieve producten kunnen maken. Bovendien ontwikkelde Kunst Centraal een website met alle inzichten over creativiteit en de werking van creativiteit.

5. Bewustwording van jongeren

Bovendien wordt er op gewezen dat jongeren steeds zelfbewuster worden: "Jongeren laten steeds meer hun stem horen, kijk maar naar de acties voor het klimaat. Ze worden steeds activistischer." Dat heeft ook gevolgen voor het cultuuronderwijs in het vmbo. Dat betekent bijvoorbeeld dat men bij de keuzes die worden gemaakt in het cultuuraanbod, de leerlingen een duidelijke stem moet geven.

---

⁴ Kunstzone, nr. 4, juli 2018

Digital Art Factory (DAF) is in 2016 opgezet door het ICO Centrum voor Kunst & Cultuur in Assen. Het is een fysieke plek waar creatieve jongeren vanuit alle kunstdisciplines samen komen om elkaar te ontmoeten, te experimenteren, te onderzoeken, om ideeën en informatie uit te wisselen en om te creëren en te ondernemen. DAF bevindt zich op het snijvlak van kunst en techniek. Jongeren worden geïnspireerd en uitgedaagd om te onderzoeken en te creëren met behulp van moderne technieken. Zij werken vanuit hun eigen interesses en vraagstukken en kunnen de expertise van de (assistent) coördinator inschakelen. De jongeren geven zelf vorm aan DAF en de DAF-ruimte.

6. Onderscheidende activiteiten

Tot slot wordt er door sommigen op gewezen dat scholen voor voortgezet onderwijs op zoek zijn naar onderscheidende activiteiten, met name in krimpregio's. Een beleidsmedewerker: "In de krimpregio's dreigen voorzieningen weg te vallen." Maar dat levert ook meteen kansen op voor cultuuronderwijs: "Scholen voor voortgezet onderwijs zijn elkaars concurrenten. Dat is anders dan in het basisonderwijs. Bovendien is er sprake van leerlingenkrimp. Ze zijn op zoek naar zaken waarmee ze zich van andere scholen kunnen onderscheiden. Dat levert mooie kansen op voor cultuuronderwijs, want daarmee kun je je naar ouders en potentiële leerlingen goed profileren."

4. KUNST EN CULTUUR IN HET VMBO

Mede als gevolg van de in de vorige paragraaf geschetste ontwikkelingen zijn er een aantal veranderingen gaande in het vmbo, die direct of indirect van invloed zijn op cultuureducatie in het vmbo. Hieronder worden de belangrijkste veranderingen kort beschreven.

21st century skills

In de vorige paragraaf werden reeds de 21st century skills genoemd als uitvloeisel van de STEM/STEAM movement. Als gevolg van technologie en digitalisering verandert de maatschappij van een industriële naar een kennis- en netwerksamenleving. Bij het werk worden steeds meer computers en ict gebruikt. Jongeren hebben daarom 21ste eeuwse vaardigheden nodig om zich hierop voor te bereiden. SLO, het nationaal expertisecentrum voor leerplanontwikkeling, onderscheidt elf competenties in een model van 21ste eeuwse vaardigheden, waaronder sociale vaardigheden, communiceren, kritisch denken en creatief denken.⁵

Diverse scholen, waaronder enkele scholen voor voortgezet onderwijs en ROC's, zijn reeds bezig om de 21ste eeuwse vaardigheden te verwerken in hun onderwijs, ondersteund door Kennisnet en SLO die allerlei tools hebben ontwikkeld. Er zijn onder andere tools ontwikkeld als '5 minuten creatief denken', 'beeld kraken' (omgaan met beeldcultuur) en 'talentmix'. 21ste eeuwse vaardigheden geven volgens diverse gesprekspartners nieuwe kansen aan cultuureducatie in het voortgezet onderwijs in het algemeen en het vmbo in het bijzonder. Zo heeft het Veurs Lyceum in het kader van 21ste eeuwse vaardigheden een nieuw vak ontwikkeld, de Talentstromen, waarin leerlingen in de onderbouw elk jaar een keuze maken uit Kunst&Media, Science of Sport. Ook bij vmbo-scholen als VMBO Maastricht staan de 21st century skills de laatste jaren centraal in het onderwijsprogramma.

VMBO Maastricht en Kumulus, centrum voor amateurkunstbeoefening, werken als onderdeel van de 21st century skills intensief samen aan 'Toon je talent in het vmbo'. Het doel van het project is creativiteit en verbeelding toe te voegen aan de kennis en vaardigheden van de leerlingen die nodig zijn in de beroepspraktijk. In het eerste leerjaar is er een 'cultuurboost' gericht op hoe je je talent kunt inzetten in je latere beroepspraktijk. In het tweede leerjaar gaan de leerlingen op bezoek bij kunstenaars van diverse lokale culturele instellingen met de vraag 'hoe werkt een kunstenaar eigenlijk?'. In het derde leerjaar zijn de leerlingen zelf de kunstenaars. Ze maken tijdens de ckv-lessen een eigen productie, bijvoorbeeld een toneelstuk, film, expositie of muziekstuk.

Curriculum.nu

Veel gesprekspartners noemen curriculum.nu als een veelbelovende ontwikkeling voor cultuureducatie, ook in het voortgezet onderwijs.. Zo vertelt een medewerkster van een intermediaire instelling: "Curriculum.nu is zeker een relevante ontwikkeling. We beleggen hiervoor binnenkort een informatiebijeenkomst voor scholen en cultuuraanbieders over de vraag wat curriculum.nu kan betekenen voor het cultuuronderwijs." Een andere gesprekspartner: "Wij zijn bezig met een co-creatie traject voor cultuuronderwijs in het vmbo. Wij zeggen tegen de docenten: 'met ons traject ben je goed

⁵ <http://curriculumvandetoekomst.slo.nl/21e-eeuwse-vaardigheden>

voorbereid, als curriculum.nu wordt ingevoerd', want bij curriculum.nu gaat het juist om persoonsvorming en creativiteit."

Sinds 2018 zijn 130 docenten en 18 schoolleiders bezig de vraag te beantwoorden wat leerlingen in het primair en voortgezet onderwijs moeten kennen en kunnen. Een van de negen leergebieden die daarbij worden onderscheiden is Kunst&Cultuur. Voor dit leergebied zijn acht samenhangende grote opdrachten ontwikkeld voor het primair onderwijs en de onderbouw van het voortgezet onderwijs, langs de inhoudelijke lijnen 'maken en betekenis geven' en 'meemaken en betekenis geven'. De grote opdrachten zijn:

1. Ontwikkel artistiek-creatief vermogen (innovatie, maak- en denkstrategieën)
2. Geef vorm aan verhalen door artistieke expressie (artistieke expressie)
3. Ontwikkel technieken en artistieke vaardigheden (technieken en vaardigheden)
4. Werk aan innovatie (nieuwe maakprocessen)
5. Ontwikkel kunst- en cultuurhistorische kennis over verleden en heden (context van kunst)
6. Ontdek kunst als spiegel van de wereld (functies van kunst)
7. Ervaar culturele en kunstzinnige activiteiten (beleving van kunst)
8. Toon en deel werk (presenteren).⁶

Vernieuwing van het vmbo

Vanaf 2016 wordt gewerkt aan vernieuwing van het vmbo om het onderwijs beter te laten aansluiten bij het vervolgonderwijs en bij de arbeidsmarkt. De ruim dertig afdelingsprogramma's zijn vervangen door tien profielen bestaande uit een kern, profielmodulen en keuzevakken. Naast een vast programma kunnen leerlingen nu een deel van hun programma zelf samenstellen met keuzevakken.. De profielen, waaronder *Media, Vormgeving en ICT* en *Bouwen, Wonen en Interieur* bevatten verplicht een aantal algemeen vormende vakken, waaronder minimaal één kunstvak. De helft van het beroepsgerichte programma bestaat daarnaast uit keuzevakken op basis waarvan leerlingen zich kunnen oriënteren, verbreden of verdiepen. Enkele keuzevakken bevinden zich (mede) op het gebied van kunst en cultuur, zoals *Dans- acteer- en zangactiviteiten, Interieurontwerp en –design, Licht, geluid en beeld, Licht, geluid en decor, Mode en design, Modetechniek, Talentvak acteren zang en dans* en *Tekenen, schilderen en illustreren*.⁷ Dit geeft zeker nieuwe mogelijkheden voor het educatief aanbod van culturele instellingen.

De vernieuwing van het vmbo heeft ook indirect gevolgen voor de rol van cultuuronderwijs, aldus enkele gesprekspartners: "De introductie van keuzevakken is van belang, want daardoor wordt het onderscheid tussen de leerwegen minder scherp. Leerlingen van verschillende leerwegen, dus ook van de beroepsgerichte leerwegen en vmbo-t, gaan meer mengen." Ook wordt de samenhang tussen de vakken steeds belangrijker: "Integratie met andere vakken, bijvoorbeeld kunst en cultuur met techniek."

---

⁶ <https://curriculum.nu/wp-content/uploads/2019/05/Conceptvoorstellen-Kunst-en-Cultuur.pdf>

⁷ <https://nieuwvmbo.nl>

Het Servicebureau Onderwijs&Cultuur in Dordrecht heeft drie lessenseries voor het vmbo en vso ontwikkeld met theater als middel om te werken aan de ontwikkeling van leerlingen. In de lessenseries wordt door middel van theater gewerkt aan sociale vaardigheden (groepsdynamiek, elkaar respecteren en samenwerken, omgaan met emoties e.d.), taalvaardigheden (verbale en non-verbale communicatie) en beroepsvaardigheden (professioneel presenteren, telefoneren, omgaan met klanten, solliciteren e.d.).

Loopbaanoriëntatie en begeleiding (LOB) neemt een centrale plaats in het nieuwe vmbo in. In alle leerwegen van het vmbo moet aandacht besteed worden aan LOB. Voor alle leerwegen gelden dezelfde eisen. Cultuuronderwijs zou, aldus een hoofd van een intermediaire instelling, kunnen aansluiten bij deze nieuwe LOB: “We zien in het vmbo sterk de behoefte bij docenten en leerlingen om aandacht te besteden aan loopbaanoriëntatie en het toepassen van nieuwe media ten behoeve van hun eigen ontwikkeling, bijvoorbeeld jezelf met nieuwe mediatechnieken goed kunnen presenteren.”

Sterk beroepsonderwijs

In 2018 is het programma Sterk Beroepsonderwijs van start gegaan, om de doorlopende leerroute vmbo-mbo en de regionale samenwerking tussen vmbo-mbo en bedrijfsleven te stimuleren, met als doel meer leerlingen te laten kiezen voor een toekomst in de techniek. Daartoe worden de komende jaren de gemengde leerweg en de theoretische leerweg samengevoegd tot één nieuwe leerweg. In deze nieuwe leerweg volgen alle leerlingen ook praktijkgericht onderwijs naast het theoretisch onderwijs, ongeacht hun doorstroomwensen. Ook komen er in alle regio's samenwerkingsverbanden tussen vmbo, mbo, overheid en bedrijfsleven.

Het Openluchtmuseum Arnhem heeft een speciaal programma *Sla je slag! In de techniek*.

Sla je slag is een museumgame over techniek in het dagelijkse leven van vroeger, waarbij leerlingen in groepjes op pad gaan. Steeds wordt gekeken hoe mensen vroeger en nu oplossingen bedachten in vervoer, ambachten, energiebronnen en overbrengingstechnieken. Met een routebeschrijving en kaart zoeken leerlingen zelf hun weg door het museum. Doe- en kijkopdrachten moeten binnen een vastgestelde tijd worden uitgevoerd.

Kunst en cultuur in de onderbouw

De onderbouw van het vmbo (de eerste twee leerjaren) kent in het reguliere programma het leergebied *Kunst en cultuur*. In dit leergebied verdiepen en verbreden leerlingen hun kennismaking met kunstzinnige en andere culturele uitingen. Zij verkennen en exploreren daarbij hun eigen productieve mogelijkheden. Ze leren bovendien oog te krijgen voor kunstzinnige en culturele diversiteit in de Nederlandse samenleving en de diverse culturen in de wereld.

Het aantal uren dat scholen aan de kunstvakken moeten besteden is niet vastgelegd. Ook mogen scholen zelf bepalen hoe ze het onderwijs inrichten en aanbieden: in een samenhangend leergebied, in afzonderlijke vakken, als onderdeel van projecten of in een mengvorm hiervan.⁸

---

⁸ <https://www.lkca.nl/voortgezet-onderwijs/vmbo/nieuw-ckv-vmbo>

De gesprekspartners merken op, dat de docenten kunstvakken in het vmbo vaak nog steeds een marginale positie hebben. “Ik heb voorafgaand aan dit gesprek met wat docenten gesproken. Ze zouden graag zien dat ze geholpen worden de kunstvakken een betere positie in de school te geven. Nu worden de kunstvakken in het vmbo steeds meer in de marge gestopt.” Een ander: “De kunstvakdocenten stonden heel positief tegenover ons traject met meerdere vmbo-scholen. Die bevinden zich vaak in een marginale positie. Vmbo-scholen hebben doorgaans geen cultuurcoördinator, zoals bij het havo/vwo. Dus de kunstvakdocenten zijn blij om collega’s van andere scholen te ontmoeten en te kunnen samenwerken.”

Kunst en cultuur in de bovenbouw

Vanaf het schooljaar 2018/19 is *Kunstvakken inclusief CKV* een verplicht vak voor alle leerlingen in de bovenbouw van het vmbo. De essentie van het vak is dat leerlingen culturele activiteiten meemaken – ervaren – en eigen werk produceren en presenteren. Reflectie op culturele en kunstzinnige activiteiten vindt plaats middels een vormvrij kunstdossier. Het schoolexamen moet 'naar behoren' door de leerling worden afgerond. Dit betekent dat de gemiddelde resultaten van de uitgevoerde schoolexamenactiviteiten minimaal voldoende moeten zijn. Scholen bepalen zelf hoeveel uur ze willen besteden aan *Kunstvakken inclusief CKV*. Scholen krijgen het advies om minimaal 40 uur te besteden aan het vak. De school kan ook zelf beslissen of het in leerjaar drie of leerjaar vier wordt afgesloten, of verspreid over deze twee jaren. Dit betekent dat er in de praktijk vele variaties zijn.⁹

K&C organiseert in oktober voor leerlingen en docenten van vmbo-scholen in de gemeente Groningen een CKV-dag. 600 leerlingen uit het derde leerjaar van het Kamerlingh Onnes, Werkman College, Terra Oldekerk, Leon van Gelder, Wessel Gansfort, RSG de Borgen en RSG ter Apel maken tijdens een safari door de stad kennis met de grote culturele instellingen en ervaren kunst en cultuur door er naar te kijken en zelf actief mee te doen. De jongeren bezoeken voorstellingen, workshops en exposities.

Met name de intermediaire instellingen pleiten ervoor, dat CKV in het vmbo volwaardig wordt ingevuld: “In het vmbo moeten leerlingen bij CKV met vier disciplines kennis hebben gemaakt. Maar daar wordt vaak weinig werk van gemaakt, is mijn ervaring. Dan maken ze alleen een foto van een standbeeld voor de discipline beeldende kunst of kijken naar een film op Netflix. Dat is zo jammer. Dit type leerling heeft een beperkt wereldje. Je moet ze stimuleren om hun wereld te verruimen. Als je dat op die leeftijd niet doet, dan gebeurt het daarna ook niet meer.”

---

⁹ <http://handreikingschoolexamen.slo.nl/kunstvakken/algemene-informatie>

5. CULTURELE ACTIVITEITEN IN HET VMBO

Voor het Kunstvakken en CKV geeft de SLO in de handreikingen aan, dat de afstemming en samenwerking met culturele instellingen en culturele aanbieders voor vmbo-scholen belangrijk is, teneinde leerlingen in aanraking te laten komen met culturele activiteiten. De SLO formuleert dat in een trendanalyse als volgt: “Het gaat hierbij om de samenwerking met externe aanbieders in de nabijheid van de school en/of landelijke aanbieders. Denk aan bijvoorbeeld kunstenaars, erfgoed instellingen, galeries, musea, filmhuizen etc. Vmbo-leerlingen hebben baat bij een praktische benadering die aansluit bij de belevingswereld. Uit onderzoek blijkt dat vmbo-leerlingen nog weinig relatie zien tussen hun eigen interesses in muziek, mode en film en de culturele activiteiten die zij op school ervaren.”¹⁰

Mede met het oog op deze vakken is het daarom belangrijk dat er een passend educatief aanbod is van culturele instellingen en kunstenaars voor vmbo-leerlingen. In 2012 Bureau ART concludeerde op basis van een QuickScan dat de meeste programma's voor cultuuronderwijs in het voortgezet onderwijs waren bedoeld voor het havo/vwo en niet of nauwelijks voor het vmbo.¹¹ Dat gold nog sterker voor de gebieden buiten de vier grote steden. Slechts zo'n 75 programma's bleken speciaal te zijn gericht op het vmbo. Naast enkele landelijke programma's werden de meeste van deze programma's aangeboden door culturele instellingen in Noord-Holland, Zuid-Holland, Utrecht en Gelderland. Maar het aanbod van veel musea en andere culturele instellingen richtte zich in het algemeen op het voortgezet onderwijs of zelfs expliciet op havo/vwo-leerlingen.

Het Leerorkest heeft met steun van het Fonds het project *SuperSymphonic* ontwikkeld, speciaal voor het vmbo. Vmbo-leerlingen krijgen onder schooltijd in groepjes les op een symfonisch instrument en geven na zeven weken repeteren al als orkest een optreden.

SLO concludeerde in 2015 eveneens dat er enkele duizenden educatieve programma's voor het voortgezet onderwijs zijn ontwikkeld door culturele instellingen, maar dat slechts zo'n 75 programma's speciaal waren ontwikkeld voor het vmbo. Zij baseerden zich daarbij echter op het onderzoek van Bureau ART uit 2012.¹² In oktober 2017 bracht Berenschot in opdracht van het Fonds een rapport uit over cultuureducatie in het vmbo. Ook volgens Berenschot waren er nog steeds slechts zo'n 75 programma's speciaal ontwikkeld voor het vmbo.¹³ Berenschot refereerde daarbij evenwel aan de trendrapportage van SLO, dat zich weer baseerde op het onderzoek van Bureau ART in 2012. Zo kon de indruk ontstaan dat er in vijf jaar tijd weinig vooruitgang was geboekt met het ontwikkelen van speciale programma's voor het vmbo, ondanks de stimuleringsregeling Cultuureducatie in het vmbo en het praktijkonderwijs van het Fonds.

---

¹⁰ <http://handreikingschoolexamen.slo.nl/kunstvakken/algemene-informatie>

¹¹ Karin Klomp en Peter van der Zant, *Een beroep doen op cultuur*, Bureau ART, 2012

¹² SLO, *Kunst en cultuur, vakspecifieke trendanalyse 2015*, oktober 2015

¹³ Berenschot, *Cultuureducatie in het vmbo, bevindingen voor het Fonds voor Cultuurparticipatie*, oktober 2017

Onderzoek in Amsterdam naar muziek in het vmbo wijst uit dat de positie van het vak muziek niet sterk is. Op scholengemeenschappen vmbo met havo en vwo (en doorgaans dan alleen vmbo-t) wordt vaker muziek aangeboden dan op zelfstandige vmbo-scholen. Op het vmbo-t krijgt 73% van de leerlingen muziek aangeboden tegen 25% in vmbo-b.¹⁴

Op basis van een uitgebreide Internetsearch die Bureau ART is september 2019 uitvoerde en de interviews kan worden geconcludeerd dat dit beeld inmiddels zeker nuancering behoeft. Hieronder staan de belangrijkste conclusies.

Meer aandacht voor het voortgezet onderwijs vanuit de intermediaire instellingen

Een positieve ontwikkeling is dat aan de kant van de intermediaire instellingen weer meer aandacht aan het voortgezet onderwijs wordt (en kan worden) besteed, na jaren waarin de taak op het gebied van voortgezet onderwijs noodgedwongen was stopgezet vanwege bezuinigingen door gemeenten en provincies. Zo signaleert een medewerkster van een provinciale instelling: “Wij waren een van de weinige provincies waar nog een adviseur Voortgezet Onderwijs was. We hadden een overleggroep met het LKCA en daar zaten op een gegeven moment nog maar enkele mensen in. Nu zitten we weer met 45 mensen rond de tafel.”

Museum Ons’Lieve Heer op Solder, Gevangenis­museum Veenhuizen, Museum Dordrecht, Kamp Westerbork en museum Het Dolhuys in Haarlem hebben een speciaal project voor vmbo (en mbo) ontwikkeld: *Voices of Tolerance*. In dit programma gaat het om eigen ervaringen van vmbo-jongeren met vrijheid en (in)tolerantie. Door middel van gesprekken met sleutelfiguren, workshops en performances spreken jongeren zich uit over zichzelf en over elkaar.

Betere aanduiding van de specifieke doelgroepen in het voortgezet onderwijs

Bij het educatieve aanbod van culturele instellingen voor het voortgezet onderwijs wordt veel duidelijker dan zeven jaar geleden aangegeven voor welke doelgroepen in het voortgezet onderwijs het aanbod is bedoeld: vmbo en/of havo/vwo. Doorgaans worden daarbij ook leerjaren, niveaus of onderbouw vs. bovenbouw genoemd. Het komt nog slechts sporadisch – doorgaans bij enkele kleinere instellingen – voor, dat de doelgroep van het aanbod wordt aangeduid met ‘voortgezet onderwijs’. Gesprekspartners van intermediaire instellingen bevestigen dit beeld: “Ik denk dat de aanbieders hier in deze stad nu allemaal maatwerk verzorgen voor de scholen voor voortgezet onderwijs en zich eerst verdiepen in de school en het niveau van de leerlingen. Er wordt tegenwoordig altijd vanuit de vraag van de school gewerkt.”

Meer programma’s specifiek voor het vmbo, maar nog steeds achterstand

De constatering in 2012 dat er weinig specifiek aanbod is voor het vmbo, blijkt deels achterhaald, zeker voor de Randstad en veel grotere steden. Dit is mede het gevolg van de *Stimuleringsregeling cultuureducatie in het vmbo*. Er zijn thans naar schatting enkele honderden educatieve programma’s van

¹⁴ Saskia van der Meer, Muziekonderwijs op het vmbo in de gemeente Amsterdam, 2015

culturele instellingen specifiek voor het vmbo. Een typerende opmerking: “We zien dat de stimuleringsregeling cultuureducatie zeker effect heeft gehad zowel bij de leerling als de docent. De doorwerking is evenwel een proces van lange adem. Door een omslag in het denken zijn er nieuwe programma's opgezet, de kwaliteit van de deelname van leerlingen in het vmbo aan stedelijke presentaties is zichtbaar toegenomen.”

Museum Valkhof in Nijmegen heeft negen programma's voor het vmbo, onder andere een fotoworkshop Portret en Architectuur, een Escaperoom en een Rondje Kunst. In het Rondje Kunst wordt ingegaan op vragen als: Wat gebeurt er als je andere zintuigen inzet bij moderne kunst? Kijk je anders als je muziek hoort? Of als je iets eet?

Toch is er volgens de meeste gesprekspartners op veel plaatsen in Nederland nog steeds sprake van een achterstand ten opzichte van het havo/vwo: “Er wordt bij de cultuuraanbieders in onze provincie steeds meer in termen van maatwerk wordt gedacht. Tegelijk moet ik constateren dat er in onze provincie maar weinig instellingen zijn die echt gespecialiseerd zijn in vmbo-leerlingen. Wij hebben hier geen Bekijk 't of DOX, die dat echt goed kunnen.”

Ook speelt mee dat aan de kant van de school de vraag naar adequaat aanbod achterblijft. Een beleidsmedewerker bij een gemeente: “Ik denk dat het aanbod voor het vmbo van de culturele instellingen in onze stad achterblijft bij het aanbod voor het havo/vwo. Zo heeft onze schouwburg de meeste voorstellingen voor het havo/vwo en slechts enkele voor het vmbo. Maar de meeste vmbo-scholen lijken ook niet geïnteresseerd in veel kunst en cultuur, een paar uitzonderingen daargelaten.” Een medewerkster van een intermediaire instelling: “Er is nog steeds sprake van achterstand is als je vmbo met havo/vwo vergelijkt. Dat zit voor een groot deel aan de kant van de scholen. Laatst keek een CKV-docent van een brede schoolgemeenschap eens naar het gebruik van de Cultuurkaart door de school. 90% van het budget bleek naar de havo/vwo-leerlingen te zijn gegaan. Bij havo/vwo zijn kunstvakken nu eenmaal een eindexamenvak. Bij het vmbo is het allemaal veel minder en veel vrijblijvender. Er is vaak geen cultuurbeleidsplan, de visie op cultuuronderwijs is hooguit een paragraafje in het schoolplan.” Bovendien kan het voor cultuuraanbieders een belemmering zijn dat bij het vmbo de artistieke ambities nog lager moeten zijn dan bij het havo/vwo: “Er blijft een spanning bestaan tussen de artistieke identiteit van een culturele instelling en wat een school wenst. Dat geldt zeker voor het vmbo.”

Omdat er aanbod mist dat naadloos aansluit bij het praktijkonderwijs en het vmbo heeft het Laaktheater in Den Haag een nieuwe voorstelling speciaal voor Haagse jongeren gemaakt vol met dans en muziek. Wat is de sleutel tot geluk? Wat heb je nou echt nodig om erbij te horen, geaccepteerd te worden? Moet je dan hot zijn, succesvol, mooi zijn? Wanneer is het genoeg? Wanneer voldoe je aan die eisen? En wie bepaalt dat? De influencers die je verleiden op hen te gaan lijken of lijken? In een overkill aan prikkels en verwachtingen moeten jongeren ergens binnenin zichzelf een laatje vinden waarin het antwoord ligt wat hen gelukkig maakt. Maar helaas zit dat laatje vaak op slot en is de sleutel kwijt.

Programma's kunnen vaak nog beter aansluiten bij specifieke interesses van vmbo-leerlingen

Er zijn veel meer programma's voor het vmbo dan in 2012 die proberen aan te sluiten bij de interesses van vmbo-jongeren, waaronder programma's waarbij een directe relatie wordt gelegd met de toekomstige beroepspraktijk van vmbo-leerlingen. In de kaders in de tekst van dit rapport staan enkele voorbeelden daarvan. Toch valt ook op dit aspect volgens de gesprekspartners nog veel te verbeteren: "Je zou in culturele instellingen moeten investeren om beter hun aanbod te laten aansluiten bij de leefwereld en interesses van vmbo-leerlingen, nota bene 60 procent van alle leerlingen in de onderbouw van het voortgezet onderwijs. Ook de oudere kunstvakdocenten op de vmbo-scholen hebben vaak weinig feeling voor de leefwereld van de leerlingen. Die volgen het liefst braaf een methode en verder niet." Een ander: "Zeker de jongere docenten kunnen je vertellen hoe je bij de jongerencultuur kunt aansluiten."

Er kan nog beter een relatie worden gelegd met het onderwijs

Er kan volgens de gesprekspartners in het cultuuraanbod voor het vmbo tenslotte nog beter een relatie worden gelegd met de kunstvakken en CKV en met andere leergebieden en onderwijsdoelen. Er kan nog beter worden aangegeven voor wie het aanbod is bedoeld en welke bijdrage het levert aan het onderwijs. Daarvoor is gedegen kennis van het vmbo nodig: "Je moet eerst met het onderwijs om de tafel gaan zitten. In het onderwijs kunnen ze heel goed aangeven waar ze behoefte aan hebben. Je moet bijvoorbeeld beseffen dat hét vmbo niet bestaat. Er zijn grote verschillen tussen de leerwegen, ook wat betreft het type leerling. Het communiceert moeilijk met docenten in het vmbo als je bij wijze van spreken niet weet wat een dakpanklas is."

DOX heeft in intensieve samenwerking met zes vmbo-scholen de doorgaande leerlijn "I am, you are, are we" ontwikkeld. Identiteitsvorming en de relatie van de leerling tot zijn omgeving zijn centrale thema's. In de leerjaren krijgen de scholieren trainingen, geven presentaties, bedenken zelf een thema en volgen onderwijs van DOX-docenten, jonge makers van DOX en eigen docenten. Het project kent veel interactie. DOX heeft als doelstelling om te reageren vanuit de actualiteit en ontwikkelingen binnen de jongerencultuur.

6. LOKALE INITIATIEVEN OM CULTUURONDERWIJS IN HET VMBO TE STIMULEREN

Waar enkele jaren geleden gemeenten en provincies hun taak op het gebied van cultuuronderwijs terugbrachten tot het primair onderwijs en de gemeentelijke en provinciale centra voor cultuuronderwijs hun activiteiten voor het voortgezet onderwijs daardoor moesten stopzetten, zijn er nu weer initiatieven van (lokale en provinciale) overheden om cultuuronderwijs in het voortgezet onderwijs (en met name in het vmbo) actief te stimuleren. Hieronder worden enkele initiatieven genoemd, zonder de pretentie om een volledig beeld voor heel Nederland te schetsen. Het overzicht beoogt slechts aan te geven dat er reeds talrijke initiatieven zijn waarbij kan worden aangesloten wanneer vmbo onderdeel gaat uitmaken van het CMK-programma.

Ondersteuning subsidieaanvragen

In diverse steden en provincies wordt actief informatie aan vmbo-scholen gegeven over de stimuleringsregeling Cultuureducatie in het vmbo en het praktijkonderwijs, vooral nadat het Fonds besloot dat de scholen (en niet de culturele instellingen) de subsidieaanvraag moesten indienen, hetgeen voor de meeste vmbo-scholen een (te) lastige opgave bleek. Soms bieden intermediaire instellingen, zoals CultuurSchakel in Den Haag, aan om de scholen te helpen bij het opstellen van de subsidieaanvraag.

De meest verregaande ondersteuning wordt in de provincie Utrecht geboden. In 2018 namen Provinciale Staten van Utrecht een motie aan om geld beschikbaar te stellen voor een matchmaker bij de provinciale instelling Kunst Centraal. De matchmaker brengt de scholen op de hoogte van de regeling versterking cultuureducatie in het vmbo en verkent samen met de scholen die interesse hebben de mogelijkheden. De matchmaker brengt scholen en culturele partners bij elkaar en ondersteunt bij het schrijven van de aanvraag. De provincie wil op deze manier de 75 scholen voor vmbo, vso en praktijkonderwijs in Utrecht ondersteunen om cultuureducatie een stevige plek te geven in hun curriculum.

Co-creatie in de provincie Flevoland

In Flevoland is, op initiatief en met een budget van de provincie Flevoland, een omvattend traject gestart met negen vmbo-scholen in Lelystad, Dronten, Almere en de Noordoostpolder. In het traject wordt in co-creatie met leerlingen en culturele partners gewerkt aan een nieuw curriculum cultuuronderwijs voor het vmbo. Aanleiding was het CMK-project *Culturele Haven* voor het primair onderwijs, dat was gericht op het thema identiteit.

De provinciale intermediaire instelling Fleck vervult de rol van verbinder en begeleider in het driejarige traject. Ook zijn de vier lokale steunpunten voor cultuureducatie in de provincie Flevoland betrokken, maar het accent ligt op de scholen. Van elke school zijn steeds een of twee ontwerpers aanwezig, samen met hun schoolleiders. In zes bijeenkomsten doorlopen de deelnemers een compleet design-thinkingproces: van het doen van onderzoek naar de leerling, via ideegeneratie tot het testen van het concept van een cultuurles of -activiteit op school. Zo analyseerden de docenten in de tweede bijeenkomst de resultaten van het veldonderzoek onder hun leerlingen om tot inzichten en inspiratie te komen voor de volgende stap van het ontwerpproces: ideegeneratie. De docenten blijken vaak nog weinig kennis te hebben van een passende culturele omgeving voor uitwerking van de thema's die door

de leerlingen werden aangedragen. Hier valt volgens de begeleiders van het traject nog veel te winnen. Daarbij worden de docenten uitgedaagd verder te denken dan het voor de hand liggende kunstencentrum of theatergezelschap, bijvoorbeeld een lokaal bouwcentrum of het Mechanisch Erfgoed Centrum in Dronten. Het einddoel van het Fleck-traject is dat elke school in drie jaar, samen met partners uit de culturele omgeving, een eigen leerlijn voor kunst en cultuur heeft ontwikkeld. Het traject wordt nu ook uitgebreid naar het praktijkonderwijs.

In november 2018 maakten de deelnemers aan het co-creatietraject een Culturele Roadtrip door de provincie om kennis te maken met het verhaal van Flevoland en de culturele omgeving in de volle en verrassende breedte. In de ochtend kreeg de groep een rondleiding door Batavialand, bezocht de Land-Art kunstwerken Exposure en Observatorium en luisterde in de bus naar een presentatie door schrijfster Eva Vriend over de pioniers van Flevoland. De deelnemers hadden als opdracht te onderzoeken welke elementen van de verschillende locaties/ onderdelen hen aanspreekt, zoals innovatie/ vernieuwing, de manier waarop wordt ingespeeld op de belevingswereld van jongeren en mogelijkheden voor hun leerlingen. In de middag werden o.a. de Floriade, het KAF, de Bonte Hond, de Clipjesfabriek, Fair&Square Tattoo en de L5-studio bezocht, om te kijken of er kan worden samengewerkt vanuit de thema's jongerencultuur en arbeidsmarktperspectief.

Regioprofielen

Relevant voor stimulering van cultuureducatie in het vmbo zijn de vijftien regioprofielen die zijn opgesteld ten behoeve van de Adviesaanvraag stelsel 2021-2024. Ook maken het hiervoor beschreven co-creatietraject in Flevoland en de proeftuinen daarbinnen onderdeel uit van FlevoPROfiel. In andere regioprofielen is cultuureducatie in het vmbo (bijvoorbeeld Zwolle) en/of talentontwikkeling van jongeren (bijvoorbeeld Noord-Brabant, Twente, Rotterdam) als speerpunt opgenomen. In het regioprofiel van Rotterdam wordt een proeftuin aangekondigd (Campus Coolhaven) om de doorstroom van culturele talenten te bevorderen van basisonderwijs naar voortgezet onderwijs, naar mbo en mogelijk naar kunstvakonderwijs.

Proeftuinen kunst op het vmbo

Flevoland is bij uitstek de plek voor een proeftuin rondom kunst op het vmbo. Ongeveer de helft van de middelbare scholieren in Flevoland zit op het vmbo. Als jonge provincie met nauwelijks hbo-opleidingen of universiteiten vormen zij een belangrijke groep jongeren in Flevoland die hier vaak blijven wonen en werken na hun middelbareschooltijd. In deze proeftuin gaan vmbo-scholen, Fleck en jeugdtheatergezelschap BonteHond samen aan de slag door middel van co-creatie. Doel? Nieuwe vormen van educatie ontwikkelen. We willen een programma maken waarmee andere scholen en kunstinstellingen in de provincie of zelfs in de rest van het land aan de slag kunnen; op hun eigen school, met de professionele kunstinstellingen uit hun eigen omgeving. In de 'Proeftuin vmbo' bundelen FleCk, BonteHond en de deelnemende scholen hun krachten om zo een aantal kwalitatief hoogwaardige cultuureducatieproducten te ontwikkelen. Theater is daarbij het uitgangspunt. Aan deze proeftuin nemen scholen deel die met elkaar de diversiteit vertegenwoordigen die Flevoland rijk is: stad-platteland, wit-zwart, veel cultuureducatie op school-weinig cultuureducatie op school .

uit Regioprofiel Flevoland

Zwolle

In Zwolle creëren vijf cultuuraanbieders en drie onderwijsinstellingen onder penvoering van de Stadkamer in *Kunstkracht* een doorlopende leerlijn voor het vmbo en praktijkonderwijs. Het idee voor dit traject ontstond tijdens een door de Stadkamer georganiseerde bijeenkomst over de Stimuleringsregeling cultuureducatie vmbo met scholen en culturele instellingen. Bij drie vmbo-scholen en vier culturele instellingen (museum, theater, poppodium en Kunsteducatie Nederland) ontstond het idee van een co-creatie traject. De leerlingen krijgen vier disciplines aangeboden: theater, beeldend, dans en muziek. Er wordt zoveel mogelijk een relatie gelegd met de beroepswereld.

Drie thema's zijn leidend voor de leerlijn: Wie ben ik? Hoe zie ik de wereld? En Ik durf te doen. Volgens de betrokkenen zijn dit de essentiële thema's in de identiteitsontwikkeling van jongeren. Drie stappen corresponderen met deze drie thema's. Tijdens de eerste stap komt de kunstenaar in de klas, tijdens de tweede stap gaan de leerlingen op culturele safari en bezoeken culturele instellingen, waarbij ook wordt gekeken naar decorbouw, belichting, soundcheck of posters maken. In de derde stap zijn de leerlingen zelf de directeur van een cultureel initiatief of event en kiezen welke rol zij daarbinnen gaan vervullen, bijvoorbeeld pr-medewerker of uitvoerend kunstenaar of alles daartussenin. Dit traject vormt onderdeel van het Regioprofiel Zwolle.

Kleinere proeftuinen

In steden als Rotterdam en Zwolle zijn er kleinere proeftuinen met co-creatie waarbij docenten van het voortgezet onderwijs, waaronder vmbo-scholen, en educatoren van culturele instellingen samen programma's ontwikkelen. Voor elke proeftuin is een bescheiden subsidie beschikbaar.

Het Rotterdamse CKV is een netwerk van bijna 100 Rotterdamse docenten en educatiemedewerkers van culturele instellingen. KCR ondersteunt het netwerk. Binnen dit netwerk worden experimentele samenwerkingen tussen scholen en instellingen ondersteund in de vorm van proeftuinen. Telkens werken een school en minimaal twee cultuuraanbieders samen om in co-creatie programma's te ontwerpen. Soms worden daar ook leerlingen bij betrokken. Vanuit zo'n proeftuin ontstaat vaak langduriger samenwerking tussen de school en de culturele instellingen. Zo werkten docenten van het Carrécollege, een vmbo-school, samen met medewerkers van het Chabot Museum en SKVR om leerlingen te leren kijken naar architectuur en kennis te laten maken met de vormtaal van het Chabotmuseum; deze vormtaal kunnen de leerlingen omzetten naar een beweging of performance. Elk ontwerpteam krijgt een budget tussen de €500 en €3.000 mee.

Uitbreiding van gemeentelijk beleid naar voortgezet onderwijs

In diverse gemeenten zijn initiatieven om het gemeentelijk cultuureducatiebeleid, met name in het kader van CMK, uit te breiden naar het voortgezet onderwijs in het algemeen of naar het vmbo in het bijzonder.

Bijvoorbeeld, in de notitie *Legacy Cultuur: klaar voor 2018* kondigt de gemeente Leeuwarden aan dat cultuureducatie naar het voortgezet onderwijs wordt uitgerold: "De afgelopen jaren is bereikt dat 100% van de basisschoolleerlingen in de gemeente Leeuwarden een cultuureducatief aanbod op scholen krijgen. Nu het cultuureducatief aanbod in het basisonderwijs landelijk en in Fryslân haar vruchten

begint af te werpen is er zowel bij de rijksoverheid, de provincie Fryslân, de gemeente Leeuwarden en de scholen behoefte om de ingezette lijn door te trekken naar het Voortgezet Onderwijs en MBO.”

In Tilburg is vanuit de gemeente de afgelopen jaren al budget voor vmbo-scholen vrijgemaakt om deel te nemen aan *VMBO on Stage*. Vmbo-leerlingen die iets kunnen en willen krijgen zo een podium. Van daaruit zijn een aantal talentontwikkelingstrajecten ontwikkeld: *Tilburg got Talent*, *Junior dichter* en *The Young Classical Talent Award*.

De gemeente Zwolle heeft een Fonds Cultuureducatie VO in het leven geroepen. Met de middelen uit het fonds kunnen scholen de ontwikkeling, organisatie en uitvoering van cultuureducatieve activiteiten bekostigen. Het Fonds kent drie onderdelen: het Basisfonds, het Plusfonds en Proeftuinen. Het Basisfonds is beschikbaar voor alle VO-scholen in Zwolle; voor iedere school is een basisbedrag van €3 per leerling beschikbaar. Het Plusfonds is beschikbaar voor alle scholen die een cultuurbeleidsplan hebben opgesteld, met daarin een visie op cultuur en een activiteitenplan; het Plusfonds is ook beschikbaar voor scholen die de ambitie hebben om een visiedocument op te stellen met een bijbehorend (meerjaren) activiteitenplan. In de Proeftuinen ontwikkelen aanbieders samen met leerlingen en docenten nieuw educatiemateriaal dat aansluit bij de belevingswereld en leervragen van jongeren.

In steden als Zwolle, Den Haag en (eenmalig in) Rotterdam worden de CJP Cultuurkaart gelden (15 euro per leerling) door de gemeente aangevuld met enkele euro's. De gemeente Den Haag heeft voor de leerlingen in leerjaren 1 en 2 €5 beschikbaar gesteld. Daarmee worden scholen voor voortgezet onderwijs gestimuleerd met hun leerlingen de Haagse culturele instellingen te bezoeken. Er is een budget van €50.000 euro beschikbaar, zodat 10.000 leerlingen gebruik kunnen maken van de regeling. Voorwaarde om in aanmerking te komen voor de subsidie is dat de school gebruik maakt van de CJP Cultuurkaart. Als de school per leerling €10 op de cultuurkaart stort, komt hier de €5 van het Rijk plus €5 van de gemeente Den Haag bij, waardoor er per leerling €20 beschikbaar is.

CultuurSchakel, de intermediaire instelling in Den Haag, heeft voor besteding van deze Cultuurkaartgelden Expeditie C bedacht, een aanbod van theater- en dansvoorstellingen, concerten, films en het cultuurmenu van musea en erfgoedinstellingen.

In Amsterdam stelt de gemeente jaarlijks een bedrag per leerling beschikbaar voor basisscholen en vmbo-scholen (groepen 1 en 2) voor cultuureducatie activiteiten. Dit budget wordt beheerd door Voucherbeheer Amsterdam. Op de website van Voucherbeheer Amsterdam kan elke school zien hoeveel budget er totaal te besteden is. Het bedrag per leerling fluctueert per jaar afhankelijk van het aantal leerlingen en het niet opgemaakte bedrag uit het vorige schooljaar, maar ligt rond 21 euro per leerling.

Stem van de leerling

Tegen de achtergrond van de toenemende bewustwording van jongeren (par. 3) wordt op diverse plaatsen in Nederland (o.a. Den Haag, Flevoland) geëxperimenteerd met betrokkenheid van vmbo-leerlingen bij de keuzes die er in het cultuuraanbod worden gemaakt.

CultuurSchakel in Den Haag heeft de tool *CultuurStemmen* ontwikkeld, om docenten te helpen om samen met de klas een keuze te maken voor culturele activiteiten die worden aangeboden in Expeditie C. *CultuurStemmen* kan met een klas worden uitgevoerd of met meerdere klassen voor het hele leerjaar, maar ook met slechts enkele vertegenwoordigers per klas of een leerlingenraad.

In het co-creatietraject in Flevoland wordt eveneens op verschillende manieren onderzoek naar de interesses van leerlingen gedaan, bijvoorbeeld door ze zelf een jeugdfestival te laten bedenken, met afbeeldingen van acts op een poster, of een foto van hun kamer thuis te laten maken.

Vervoersregelingen

Op verschillende plaatsen in Nederland zijn er vervoersregelingen voor vmbo-leerlingen. Het Rijksmuseum beschikt bijvoorbeeld over een speciale Rijksmuseumbus voor vmbo-klassen die van ver komen. De bus kan geboekt worden wanneer de vmbo-school hemelsbreed minstens 60 kilometer buiten de ring van Amsterdam ligt. De leerlingen kunnen dan het programma *Gouden Eeuw in Beeld* volgen.

Ook vervoersmaatschappijen hebben speciale tarieven voor schoolgroepen die naar en van een culturele instelling willen reizen. Zo heeft Arriva in Brabant een speciaal e-ticket voor schoolklassen voor €35 waarmee met maximaal 30 personen kan worden gereisd naar culturele bestemmingen.

Met het project Culturele Mobiliteit vmbo Drenthe van K&C Drenthe worden vmbo-scholen en scholen voor praktijkonderwijs geholpen met het organiseren van het vervoer naar één van de grote musea in Drenthe. De provincie Drenthe heeft 30.000 euro beschikbaar gesteld voor busvervoer van vmbo- en praktijkonderwijsleerlingen naar culturele instellingen in Drenthe: Gevangenismuseum, Drents Museum, Hunebedcentrum, Museum De Buitenplaats, Drents Archief en Herinneringscentrum Kamp Westerbork. De leerlingen volgen in de gekozen instelling een op de doelgroep afgestemd lesprogramma, waarin ze kennismaken met professionele kunsten of de historische verhalen van Drenthe. Scholen kunnen deelnemen met de klassen 1 en 2 van het vmbo en/of onderbouw praktijkonderwijs. In de eerste vier maanden van 2019 werden bijna 1200 leerlingen van 11 vmbo-scholen vervoerd.

7. STIMULERING VAN CULTUURONDERWIJS IN HET VMBO DE KOMENDE JAREN

De meeste gesprekspartners staan positief tegenover het voornemen om de stimuleringsregeling vmbo te laten opgaan in het bredere CMK-programma. Soms worden daarbij praktische argumenten genoemd: het is administratief eenvoudiger om voor één regeling een aanvraag op te stellen en voor vmbo-scholen zal het makkelijker zijn om deel te gaan nemen aan een stimuleringsprogramma. Een beleidsmedewerker van een gemeente: "Met meerdere regelingen in één wordt hopelijk de bureaucratische last ook minder, want die is nu heel groot." Een ander: "Vmbo-scholen hoeven dan niet alleen een subsidieaanvraag op te stellen, daar is dan een ondersteuningsstructuur voor."

Vaak wordt het ook als een logische stap gezien, om na acht jaar CMK in het primair onderwijs nu (de onderbouw) van het voortgezet onderwijs (of het vmbo in het bijzonder) in een programmatische aanpak te betrekken. Een beleidsmedewerker: "De kinderen hebben nu een behoorlijke culturele bagage dankzij CMK. Van die leerlingen gaat zestig procent naar het vmbo. Dat is dus een logisch vervolg, in een keten die je op langere termijn zou moeten uitbreiden met de bovenbouw voortgezet onderwijs en het mbo." Een medewerkster van een intermediaire instelling: "Ik heb voor dit gesprek contact gehad met enkele mensen uit het onderwijs. Ook die vinden dat er een betere aansluiting tussen PO en VO moet komen."

Zo'n stap zou dan inclusief een bescheiden ondersteuningsinfrastructuur voor de scholen moeten zijn, deskundigheidsbevordering van instellingen en/of docenten, teambegeleiding en visieontwikkeling. Zo merkt iemand op: "Leg net als in het basisonderwijs met CMK eerst een basis in het VO, waarbij duurzaamheid/ continuïteit en samenwerking de sleutelwoorden zijn, dan ben je af van al die losse projectjes. Begeleid de scholen bij het ontwikkelen van een visie op cultuuronderwijs, laat scholen een visie ontwikkelen op de samenwerking met culturele instellingen in de regio, zorg voor deskundigheidsbevordering van zowel scholen als culturele instellingen, zodat het aanbod goed kan aansluiten bij waar ze op school mee bezig zijn, en ontwikkel een visie op de relatie tussen binnenscholen en buitenscholen leren."

De aanvraagprocedure zou dan ook vergelijkbaar kunnen zijn met die voor het primair onderwijs in het kader van CMK. Zoals in Groningen, waar men werkt met een piramide. Scholen kijken op welk niveau van de piramide ze zich bevinden en vragen geld aan om een stap te zetten, hoe bescheiden ook. Dat kan voor een vmbo-school overzichtelijker zijn dan zelfstandig subsidie aanvragen voor een groot project van twee of drie jaar.

Van verschillende kanten wordt benadrukt dat de visie geen uitgebreid document hoeft te zijn, maar eerder een A4-tje. En de visie hoeft niet persé vooraf te gaan aan culturele activiteiten: "Het is goed als vmbo-scholen worden gestimuleerd om een visie te ontwikkelen. Maar daarmee hoef je niet altijd te beginnen, dat kan ook afschrikken. Soms kan juist bij een school een concrete activiteit leiden tot de stap om een visie te ontwikkelen. Bij zo'n activiteit kun je vervolgens zeggen: neem een collega mee. Dat doen we ook bij de proeftuinen. Daarna kan dan een teamsessie plaatsvinden."

Bovendien merkt iemand op: "Als je bij het vmbo een visie ontwikkelt, moet dat geen antwoord zijn op de vraag 'Wat wil ik de leerling aan cultuuronderwijs meegeven'? maar op de algemenere vraag 'Wat wil ik de leerlingen met het onderwijs meegeven en wat kunnen kunst en cultuur daaraan bijdragen'."

Op 24 en 25 september organiseerde Kunstkade Leeuwarden de Art Trip 2019. 1300 leerlingen uit het voortgezet onderwijs, waarvan vele uit het vmbo, bezochten in groepen van maximaal 15 leerlingen met een begeleider allerlei culturele instellingen en individuele aanbieders in de stad Leeuwarden. De Art Trip is onderdeel van het vak CKV, domein verkennen. Leerlingen maken kennis met het culturele aanbod van de stad met als doel om te ervaren wat er allemaal op cultureel gebied te doen en te beleven is.

De meeste gesprekspersonen vinden, mede gelet op de in paragraaf 3 en 4 geschetste ontwikkelingen, specifieke stimulering van cultuuronderwijs in het vmbo nog steeds relevant. Argumenten die worden genoemd zijn:

- het aanbod voor vmbo-leerlingen blijft op veel plaatsen nog steeds achter;
- er zijn in het vmbo minder uren voor kunst en cultuur in het curriculum dan in het havo/ vwo;
- mede daardoor hebben de kunstvakken en de kunstvakdocenten in het vmbo vaak een tamelijk marginale positie;
- vmbo-leerlingen krijgen van huis uit minder aan culturele bagage mee dan havo/vwo-leerlingen;
- vmbo-leerlingen stromen vooral door naar het mbo waar innovatief denken en creativiteit zeer belangrijk zijn;
- vmbo-leerlingen blijven doorgaans in de omgeving van de school wonen waardoor het op de hoogte zijn van de culturele omgeving nog belangrijker is dan voor havo/vwo-leerlingen;
- vmbo-leerlingen kunnen juist door kunstbeoefening gemotiveerd raken in onderwijs.

Enkele gesprekspersonen vinden dat er vanaf 2020 beter voor een VO-brede aanpak kan worden gekozen en niet specifiek alleen voor het vmbo. Het argument hiervoor is dat het belangrijk voor een school is om een visie en een cultuurplan te ontwikkelen en dan is het logischer, zeker bij brede scholengemeenschappen, om de visie school-breed te ontwikkelen en niet alleen voor het vmbo.

Sommigen nemen een tussenpositie: “Je kunt het accent leggen op vmbo, maar je moet zeker de brede scholengemeenschappen niet uitsluiten. Sterker nog, in brede scholengemeenschappen kunnen vmbo-medewerkers, die vaak doeners zijn, misschien wel leren van hun collega’s in het havo/vwo, bij het opstellen van een subsidieaanvraag.”

Er zijn praktische redenen waarom het niet mogelijk is een echte doorgaande leerlijn tussen primair onderwijs en vmbo te ontwikkelen, onder andere omdat leerlingen in het vmbo veelal uit verschillende gemeenten afkomstig zijn. Maar de gesprekspartners zien wel degelijk mogelijkheden om de samenhang te versterken. Er worden de volgende aangrijpingspunten genoemd om de samenhang te versterken:

- Thema’s als identiteit, plek in de wereld/ burgerschap en de culturele omgeving leren kennen, kunnen vanuit het primair onderwijs worden doorgetrokken naar het vmbo;
- Versterking van de relatie binnenschools-buitenschools geldt zowel voor het primair als voor het voortgezet onderwijs;
- Omgaan met sociale media/ nieuwe media;

- Talentontwikkeling: routes waarmee jonge talenten in de lokale omgeving stappen kunnen zetten door het aanbod; hiermee worden primair onderwijs, voortgezet onderwijs en buitenschoolse/naschoolse activiteiten met elkaar verbonden;
- Creativiteitsontwikkeling.

The Music Zone is Nederlands eerste en grootste cultuureducatieproject op het gebied van popmuziek en populaire cultuur, ontwikkeld en in de eerste jaren ook uitgevoerd in opdracht van het Ministerie van OCW. Het programma was in eerste instantie opgebouwd uit lespakketten, workshops en een afsluitend bezoek aan een concert of voorstelling in een popzaal. Dat stramien is inmiddels losgelaten en heeft plaatsgemaakt voor maatwerk. Voor het vmbo wordt veel aandacht besteed aan de beroepspraktijk in kunst, cultuur en entertainment.

Sommige gesprekspartners zijn ervan overtuigd dat ook curriculum.nu samenhang in het cultuuronderwijs tussen primair en voortgezet onderwijs kan bevorderen: “Curriculum.nu kan een gevoel van urgentie gaan laten ontstaan. Bovendien kun je bij curriculum.nu juist heel goed een verbinding leggen tussen het primair onderwijs en het vmbo.”

8. DE ROL VAN HET FONDS VOOR CULTUURPARTICIPATIE

De initiatieven en ontwikkelingen die in de vorige paragrafen zijn beschreven leiden voor de gesprekspartners tot de volgende tien aandachtspunten voor het Fonds:

1. Overleg met onderwijs

Eis niet alleen van lokale en regionale betrokkenen dat zij intensief de wensen en behoeften van het onderwijs onderzoeken, maar overleg als gezaghebbend, landelijk fonds ook zelf met vertegenwoordigers van het vmbo (landelijk of van grote regionale schoolbesturen) over de problemen en ontwikkelingen die er in het vmbo spelen en de wijze waarop met cultuureducatie hierop kan worden ingespeeld.

2. Stimuleer een CMK-aanpak

Stimuleer een CMK-aanpak in het vmbo, inclusief visieontwikkeling van scholen op cultuuronderwijs (wat kunnen kunst en cultuur bijdragen aan het onderwijs?), begeleiding van culturele instellingen voor specifiek aanbod vmbo, deskundigheidsbevordering van cultuuraanbieders en docenten en een bescheiden ondersteuningsstructuur. Zet daarbij in op verbindende thema's als identiteit, burgerschap, creativiteit en de relatie binnenschools-buitenschools.

3. Laat niet alleen scholen subsidie aanvragen

Vereenvoudig met de opname van de vmbo-regeling in het brede CMK-programma ook de rol van de scholen in de aanvraagprocedure. Alle geïnterviewden hebben er begrip voor dat het Fonds besloot om voortaan alleen scholen subsidie te laten aanvragen voor de Stimuleringsregeling. Maar tegelijk wordt geconstateerd dat dit voor vmbo-scholen erg lastig is, zeker gelet op de hoge werkdruk. Vmbo-scholen hebben geen traditie om dergelijke subsidies aan te vragen, de aan te vragen bedragen zijn hoog en scholen durven zich er niet op vast te leggen dat zij na twee of drie jaar het project zonder subsidie continueren.

4. Speel een actieve rol als verbinder en inspirator

Leg het accent op de rol van verbinder en inspirator, door het regelmatig beleggen van bijeenkomsten, het uitwisselen van 'good practices' en ervaringen, het organiseren van werkbezoeken en dergelijke. Creëer een leergemeenschap van professionals.

5. Geef ruimte aan de lokale praktijk

Er zijn al talrijke initiatieven op lokaal en regionaal niveau om cultuureducatie in het vmbo (of in het voortgezet onderwijs in zijn algemeenheid dan wel in het kader van talentontwikkeling) te stimuleren, soms als onderdeel van de Regioprofielen. Zorg dat in het nieuwe CMK-programma, in lijn met de uitgangspunten van de minister in de Uitgangspuntenbrief, vooral ruimte wordt geboden aan dergelijke lokale praktijken en accepteer dat er in de diverse regio's andere keuzes worden gemaakt of verschillende prioriteiten worden gesteld waar het gaat om het vmbo. Beperk de sturende rol van het

fonds tot enkele kaders op hoofdlijnen. Leg waar mogelijk een relatie met de Regioprofielen. Zorg voor zo min mogelijk bestuurlijk-administratieve last voor de lokale partners.

6. *Overweeg een brede aanpak*

Sommige gesprekspartners opperen de suggestie om voor stimulering van cultuureducatie in het vmbo meteen voor een brede, landelijke aanpak te kiezen, vergelijkbaar met Meer Muziek in de Klas. Zorg daarbij voor een goede taakverdeling tussen LKCA, onderwijsorganisaties, gemeenten en provincies en het bedrijfsleven.

7. *Stimuleer zelfevaluatie*

Ontwerp een monitor die niet uitgaat van verantwoording en evaluatie op landelijk niveau, maar met name van zelfevaluatie door het lokale niveau. Laat ook hier *vertrouwen* het sleutelwoord zijn en niet *verantwoording*.

8. *Vervoer*

Volgens betrokkenen is vervoer nog meer een knelpunt in het vmbo dan in het havo/vwo. Geef daarom de mogelijkheid een (bescheiden) deel van het budget aan vervoersregelingen te besteden.

9. *Beroepspraktijk*

Loopbaanoriëntatie neemt in het vernieuwde vmbo een centrale plaats in. Stimuleer dat er in het cultureel aanbod voor vmbo-leerlingen waar mogelijk een relatie wordt gelegd met de beroepspraktijk, bijvoorbeeld door samenwerking tussen cultuuraanbieders en bedrijfsleven, en met makersonderwijs. Stimuleer de relatie tussen cultuureducatie en techniekeducatie.

10. *De stem van de leerling*

Stimuleer dat in co-creatie trajecten en in het cultuuraanbod de vmbo-leerlingen een stem hebben. Verspreid 'good practices' van instrumenten waarmee vmbo-leerlingen zelf keuzes in het cultuuraanbod kunnen maken.

BIJLAGE 1: OVERZICHT GESPREKSPARTNERS

Marlon van Casteren	Adviseur Voortgezet Onderwijs, Kunstloc Brabant
Nelleke Douw	Hoofd Expertisecentrum Cultuuronderwijs CultuurSchakel Den Haag
Ineke Frijters	Cultuur in School Tilburg, projectleider VMBO on Stage 2.0
Frank van der Hulst	Directeur Kunst Centraal, Bunnik
Irene de Jong	VMBO-Matchmaker, Kunst Centraal, Bunnik
Edien Lammers	Projectleider vmbo, de Kubus Lelystad
Clara Linders	Hoofd Voortgezet Onderwijs, KCR Rotterdam
Carmen Munsterman	Adviseur voortgezet onderwijs, Stadkamer Zwolle
Franka Thijssen	Beleidsmedewerker Cultuur gemeente Tilburg
Willemijn in 't Veld	Senior beleidsadviseur Cultuur, gemeente Almere
Inge Verdonschot	Beleidsmedewerker Cultuur, provincie Noord-Brabant
Jantine Verver	Beleidsadviseur Cultuur, gemeente Leeuwarden
Berber Vinckemöller	Adviseur voortgezet onderwijs, Kunst en Cultuur Groningen
Remko Willems	Programmamanager Cultuur Educatief Flevoland en FleCk
Mariska de Wit	Ondersteunend medewerker VMBO-Matchmaker, Bunnik
Ad de Wolf	Cultuur in School Tilburg